

νονταν, δὲ θὰ εἶχαμε καμμιά σταθερότητα στὴ γνώση μας. Ἡ σταθερότητα τῆς ἔννοιας, τῆς λογικῆς ἀρχῆς, εἶναι ὄρος ἀπαραίτητος γιὰ νὰ ἔχωμε γνώση. Τὸ λογικό μας, χωρὶς τὸ καθαρὸ αὐτὸ κριτήριο, δὲ θὰ παράλλαζε καθόλου ἀπὸ τὸ φανταστικὸ μέρος τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ θὰ πετοῦσε κι' αὐτὸ ἀδέσποτα ἀπὸ τὴν μιὰ εἰκόνα στὴν ἄλλη. Ἀλλὰ οὔτε καὶ τὸ ἀντικείμενο τῆς γνώσης θὰ εἶχε τότε καμμιά σταθερότητα. Ὅλα θὰ ἦταν ἀσταθὰ καὶ ἡ φαντασία μας θὰ τὰ ἔφερε πάνω κάτω χωρὶς κανέναν ἐσωτερικὸ κανόνα: «ἐλκόμενα ἄνω καὶ κάτω τῷ ἡμέτερω φαντάσματι».

Σ' ἄλλους λοιπὸν τοὺς κύκλους τῆς ἀνθρώπινης δράσης καὶ σκέψης ἀνοίγει ἡ πλατωνικὴ διαλεκτικὴ ἓνα δρόμο, ποὺ ὁδηγεῖ ἀπὸ τὰ ἀπτά στὰ νοητά, ἀπὸ τὰ πράγματα στὰ νοήματα, ἀπὸ τὰ φαινόμενα στὰ νοούμενα. Χωρὶς τὸ νόημα ποὺ τὰ ὑποβαστάζει, χωρὶς τὴ λογικὴ ἐνότητα ποὺ τὰ συνέχει, τὰ πράγματα μόνον τους δὲ θὰ εἶχαν καμμιά λογικότητα. Ὅλα ὅμως τὰ πράγματα, αὐτὴ εἶναι βαθεῖα πεποίθηση τοῦ Πλάτωνος, ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ δεχθοῦν τὸν ὄρισμὸ ποὺ τοὺς δίνει ὁ λόγος ἢ, ὅπως μυθικὰ λέγει ὁ Πλάτων, ὅλα τείνουν νὰ μεταλάβουν ἀπὸ τὴν ἀθάνασία. Τὰ ἴσια λιθάρια τείνουν νὰ μεταλάβουν ἀπὸ τὴν ἀθάνατη οὐσία τῆς ἰσότητος. Εἶναι σὰν νὰ θέλουν καὶ αὐτὰ νὰ γίνουν σὰν ἐκεῖνη. Ὅμως ποτὲ δὲ θὰ μπορέσουν νὰ φθάσουν τὴν τελειότητα ἐκεῖνης. «Ὅρέγεται μὲν πάντα ταῦτα εἶναι οἷον τὸ ἴσον, ἔχει δὲ ἐνδεεστέρας».

Ὅμοια θὰ μπορούσαμε νὰ μιλήσουμε καὶ γιὰ τοὺς ὄρους τῶν ἐμπειρικῶν κρίσεων, γιὰ τὸ ὑποκείμενο καὶ τὸ κατηγορούμενο. Τὸ πρῶτο ἀνήκει στὸν ἐμπειρικὸ κόσμον, εἶναι δεδομένο στὴν αἴσθησι. Τὸ δεύτερο ὅμως εἶναι νοητό. Καὶ ἡ λειτουργία καὶ σημασία τῆς κρίσης εἶναι τούτη, ὅτι φέρνει τὸ αἰσθητὸ σὲ σχέση μὲ τὸ νοητὸ καὶ τὸ ἀναγκάζει νὰ μεταλάβῃ ἀπὸ τὴν οὐσία του, ὅσο τοῦτο εἶναι δυνατό. Ὅταν λοιπὸν λέμε, ὅτι τοῦτο ἐδῶ τὸ ἀντικείμενο εἶναι ὁμορφο, δὲν κάνομε τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ ἀναφέρουμε τὸ δεδομένο αὐτὸ στὴν ἔννοια τοῦ ὁμορφου, στὸ ὁμορφο αὐτὸ καθ'αυτὸ. Ἐπίσης, ὅταν λέγω, ὅτι τοῦτο ἐδῶ τὸ πρᾶγμα εἶναι ἓνα, συσχετίζω τὸ αἰσθητὸ αὐτὸ μὲ τὸ νοητό, μὲ τὸ νόημα τοῦ ἓνα, ποὺ εἶναι πέρα ἀπὸ τὸ κάθε ἀπὸ ἀντικείμενο. Ἡ κρίσις εἶναι τὸ πιὸ ἀνάγλυφο παράδειγμα γιὰ κείνο ποὺ ὁ

Πλάτων ὀνομάζει μέθεξι. Ἡ μέθεξι ὅμως δὲν εἶναι μόνο λογική, ἀλλὰ καὶ ἠθικὴ καὶ αἰσθητικὴ. Ἀπὸ τὸ κάθε εἶδος τῆς μέθεξης ξεκινᾷ καὶ ἕνας δρόμος, ἀνοίγεται καὶ ἀπὸ μιὰ κατεύθυνση μὲ τὴν διαλεκτική, ποὺ μᾶς πηγαίνει ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο στὸ γενικό, ἀπὸ τὸ «μικτὸ» στὸ καθαρό, στὸ «καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ὡσαύτως ἔχον».

Ἄν θελήσουμε τώρα ὅλους αὐτοὺς τοὺς δρόμους νὰ τοὺς ἰδοῦμε ἀπὸ μιὰ πρὶν γενικὴ σκοπιά, ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου καταλήγουν, τότε θὰ βρεθοῦμε ἔξωφρα στὸ κέντρο τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, δηλαδή στὴν ἰδέα, τὴν καθαρότατην εἰδή. Ἡ μακριὰ καὶ πολύμοχθη πορεία τῆς διαλεκτικῆς, ποὺ ἀναλύει κάθε τι ποὺ ἔχει νόημα καὶ σημασία γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀπὸ τὰ ἀπλά σκεύη τῆς καθημερινῆς χρείας ὡς τὰ σύνθετα δημιουργήματα τοῦ πνεύματος, καὶ ποὺ μέσα στοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους καταμερίζεται ἀκατάπαυστα ἀπὸ τὴ μιὰ λογικὴ ἀτραπὸ στὴν ἄλλη, πλησιάζει ἀπὸ πολλὰς πλευρὰς τὴν ἰδέα καὶ φθάνει σὲ πολλὰς θέας. Καμμιά ὅμως θέα, ὅσο πλούσια καὶ ἂν εἶναι, οὔτε οἱ κατάφωτες θέας τοῦ Σοκράτους καὶ τοῦ Φαίδρου, δὲν μᾶς ἀποκαλύπτει ὅλο τὸ νόημα τῆς ἰδέας. Εἴτε ὅμως γιὰ τὸ ὄμορφο αὐτὸ καθαυτό, εἴτε γιὰ τὴν ἰσότητά τὴν ἴδια, εἴτε γιὰ ἄλλες ἰδέες πρόκειται, τὸ σταθερὸ γνώρισμα ὅλων εἶναι τοῦτο, ὅτι ἐνῶ δὲν ἔχουν καμμιά αἰσθητὴ ὄντοτητα, θεμελιώνουν ὅμως καὶ καταξιώνουν ὅλα τὰ αἰσθητά. Ἡ μεταξίωση τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου θὰ ἦταν ἔργο ἀδύνατο, ἂν δὲν εἶχαμε τὴν ἰδέα, ποὺ γίνεται τὸ θεμέλιο καὶ ἡ ἀρχὴ γιὰ ὅλο τοῦτο τὸ πολυσήμιαντο γίγνεσθαι τῆς ζωῆς μας, ποὺ ἀπὸ θνητὴ τὴν κάνει ἀθάνατη, ὅσα τοῦτο γίνεται πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Αὐτὴν τὴ μετουσίωση τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ τῆς ψυχῆς εἶναι ποὺ ἐπιδιώκει ὁ πλατωνικὸς διάλογος. Μ' αὐτὴν εἶναι ποὺ ὁ κόσμος γίνεται ποίημα μέσα στὸ διάλογο. Καὶ ἀπ' αὐτὴν ἀναπηδαῖ καὶ ἡ ἰδιαίτερη γοητεία τοῦ διαλόγου, γιατί, ὅπως εἶδαμε πρὶν, ὁ διάλογος εἶναι ὁ συνειδητὸς δρόμος ἀπὸ τὸ «οὐκ οἶδα» πρὸς τὸ «οἶδα», ἀπὸ τὸ ἄμορφο στὴ μορφή, ἀπὸ τὸ φαινόμενο στὸ νοούμενο, μὲ μιὰ λέξη στὴν ἰδέα, δηλαδή στὴν αἰώνια ἐκείνη μορφή, ποὺ γίνεται τὸ παντοτεινὸ ἀγάπημα τῆς ψυχῆς. Ἰδέα, δηλαδή καθαρὴ εἰδή, ὀνομάζει ὁ Πλάτων ἐκεῖνο ποὺ δὲ φαίνεται καὶ εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε ἀπτή παρουσίαση. Καὶ τὴ γνώση πάλι τῆς ἰδέας, τοῦ ἀντικειμένου τῆς νόησης, τὴν προσαγορεύει θέα. Οἱ χαρακτηρισμοὶ

αὐτοὶ πηγάζουν ἀπὸ τὴν πλαστικότητα τῆς ψυχῆς τοῦ Πλάτωνος. Καὶ εἶναι τοῦτο ἓνα μοναδικὸ γνώρισμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, νὰ χαρακτηρίζη τὴν ἀνώτατη ἀρχὴ τοῦ νοῦ, ἐκεῖνο ποὺ μονάχα στὴ νόηση εἶναι προσιτό, σὰν εἶδῃ, σὰν πρόσωπο, καὶ τὴ σχέση τῆς ψυχῆς μαζί του σὰν ὄραση, θέα.

Τὸ ἀποτράβηγμα ὅμως τοῦτο τοῦ νοῦ ἀπὸ τὰ πράγματα στὰ νοήματα, ἀπὸ τὴν πραγματικότητα στὴν ἰδέα, καὶ ἡ ἐντρούφησή του μέσα στὸν αἴθλο τοῦτον κόσμος γεννάει μιὰ ἀμφιβολία, ποὺ, ἂν μείνη ἀξέταστη καὶ χωρὶς ἀπάντηση, ἀπειλεῖ ν' ἀνοίξη μιὰ ἀναπάντεχη ἄβυσσος μέσα στὴν ψυχὴ μας, ποὺ νὰ καταπιῇ ὅλη τὴ βεβαιότητα, ποὺ τῆς ἔφερε ὁ λόγος καὶ ἡ ἀνάτασή της πρὸς τὴν ἰδέα. Καὶ ἡ ἀμφιβολία αὗτη ἀρχίζει νὰ ξεκλώθεται μέσα μας μὲ τὰ ἀκόλουθα ἐρωτήματα: Μήπως ἐκεῖνο, ποὺ εἴπαμε πρὶν ἰδέα καὶ τὸ ἀγαπήσαμε τόσο ἐνθερμα καὶ τὸ πιστέψαμε ἀθάνατο καὶ λαχταρίσαμε μέσα σ' αὐτὸ καὶ τὴ δική μας ἀθανασία, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ μορφή τοῦ πνεύματός μας, ἓνα σπινθήρισμα τῆς ψυχῆς μας; Μήπως μὲ τὸ νὰ μᾶς φέρνῃ ἡ ἰδέα ἀπ' ἔξω πρὸς τὰ μέσα, ἀπὸ τὰ φαινόμενα στὰ νοούμενα, μᾶς ὀδηγεῖ μέσα στὴν ἄβυσσος τοῦ ἐγώ, ὅπου δὲν ὑπάρχει μήτε ἀρχὴ μήτε τέλος μήτε καὶ κανένα ἄλλο ὄριο; Καὶ μήπως, ὅταν λέμε, ὅτι μὲ τὴν ἰδέα θεμελιώνομε, καταξιώνομε καὶ ἐρμηνεύομε τὰ πράγματα, γυρίζομε μ' αὐτὸ μέσα στὸ ἐγώ μας, ὅπου καὶ πάλι χάνομε κάθε βεβαιότητα καὶ σταθερότητα; Καὶ εἶναι τοῦτο θεμέλιωμα τῶν πραγμάτων, ν' ἀφήνωμε τὴν μιὰ ἀβεβαιότητα, ποὺ ἔχουν τὰ φυσικὰ ἀντικείμενα, γιὰ νὰ πέσωμε στὴν ἀστάθεια ποὺ δέρνει τὰ ψυχικὰ φαινόμενα; Τὸ νόημα, ἡ σημασία, ἡ ἀξία, ἡ τάξη δὲν ζητοῦνε ὅλα αὐτὰ μόνα τους ἓνα ἐγώ, ἓνα ὑποκείμενο, ποὺ τὰ κρίνει καὶ τὰ ἀναγνωρίζει; Καὶ μ' αὐτὸ δὲν γίνονται αὐτὰ ὀλωσδιόλου ὑποκειμενικὰ κι' ἀβέβαια; Ἡ πράξη μας ἡ ἴδια μπορεῖ ἀλλιῶς νὰ θεμελιωθῇ, ἂν δὲν τὴν ἀναφέρωμε στὴ βούληση, ποὺ θέτει τὸν κανόνα, καὶ ποὺ μ' αὐτὸν δὲν κάνει τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ καταφάσκη τὸν ἑαυτὸ της; Τί μὲ ἐμποδίζει νὰ ὑποθέσω, ὅτι ἡ κατάφαση αὗτη, ποὺ κάνει ἡ βούληση στὸν ἑαυτὸ της, εἶναι ἓνας καθαρὸς ὑποκειμενισμὸς καὶ μιὰ ἀπλή αὐταρέσκεια τοῦ ἐγώ; Καὶ ἡ μορφή ἀκόμα, ποὺ ἔχει τὸ σκεῦος ποὺ ἔπλασε ὁ τεχνίτης μὲ τὰ χεῖριά του, δὲν εἶναι κι' αὕτῃ ἐνέργημα, δὲν εἶναι ἐπινόημα τῆς ψυχῆς του;

Ἡ ὑπόθεση, ποῦ βάζει ἡ ἐπιστήμη γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὰ φαινόμενα, νὰ τὰ βάλῃ σὲ τάξη ἀναμεταξύ των, δὲν εἶναι τάχα κι' αὐτὴ ἐπινόηση, ἓνα σχέδιο τοῦ νοῦ; Καὶ τί σημασία μπορεῖ πιά κανεὶς νὰ δώσῃ στὰ ἐπινοήματα αὐτά; Καὶ δὲν εἶναι τότε ὅλη αὐτὴ ἡ πολυθρόλητη στροφὴ τοῦ πνεύματος ἀπ' ἔξω πρὸς τὰ μέσα σὰν νὰ ἀφήσῃ κανεὶς τὴ Σκύλλα τῶν αἰσθήσεων καὶ νὰ ἔρθῃ στὴ Χάρυβδη τῶν παραστάσεων; Μήπως λοιπὸν ἔχει δίκιο ὁ Πρωταγόρας μὲ τὸ δόγμα του, ὅτι ὅλα τὰ κρίνει τὸ ὑποκείμενο, τὸ ἐγώ, δηλαδή ὁ ὑποκειμενισμὸς τοῦ καθενός;

Τὰ ἐρωτήματα τοῦτα καὶ ἄλλα παρόμοια εἶχαν κιόλας γεννηθῆ μέσα στὴν Ἀκαδημία καὶ συντρέξανε κι' αὐτὰ πολὺ γιὰ νὰ θέσῃ ὁ Πλάτων μὲ ὅλη τὴ ριζικότητα τὸ πρόβλημα, μὴ τυχὸν ἡ ἰδέα εἶναι κάτι ὑποκειμενικὸ ἢ, ὅπως λέει ὁ ἴδιος στὸν Παρμενίδη, ἡ ἰδέα εἶναι κάτι «ἐν ψυχαῖς», δηλαδή μέσα στὴν ὑποκειμενικότητα τοῦ καθενός. Γιὰ νὰ ἀποδιώξῃ ὁ Πλάτων καίθε παρεξήγηση γιὰ τὴν ἰδέα καὶ τὴν οὐσία της, δὲν τὴν χωρίζει μόνον ἀπὸ τὰ αἰσθητά, ἀπὸ τὰ φυσικὰ πράγματα, τὰ λεγόμενα ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ὄντα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ψυχικὰ ἐνεργήματα καὶ πάθη καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ ἐκεῖνο ποῦ ἡμεῖς λέμε παράσταση καὶ ποῦ ὁ Πλάτων τὸ χαρακτηρίζει «δόξα», δηλαδή, ὅ,τι κανεὶς δοκιέται. Ἀντίθετα μὲ τὴ «δόξα», ποῦ εἶναι στὸν καθένα διαφορετικὴ, γιὰτὶ ὁ καθένας μὲ τὸν τρόπο του θὰ δοκηθῆ κάποιο ἀντικείμενο, ἡ ἰδέα εἶναι μία καὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς ἄλλιῶς νὰ τὴν ἀγγίξῃ καὶ νὰ τὴν συλλάβῃ παρὰ μὲ τὴν καθαρὴν τὴν νόησιν. Στὸ χωρισμὸ αὐτὸν τῆς ἰδέας ἀπὸ τὴ «δόξα», τὴ δόκησιν, ἐπιμένει ὁ Πλάτων καὶ πάντα γυρίζει σ' αὐτὸν σὲ καίθε του σχεδὸν διαίλογο ἀπὸ τὸ Γοργία ὡς τὸ Φίληβο.

Ὅταν πρόκειται νὰ μιλήσῃ γιὰ τὴν ἰδέα ὁ πλατωνικὸς Σωκράτης, προπαρασκευάζει τὸ συνομιλητὴ του καὶ τὸν οἰκειώνει μὲ μερικοὺς θεμελιωκοὺς χωρισμοὺς, ποῦ κάνει ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία. Τὸν μαθαίνει νὰ χωρίσῃ τὴν αἴσθησιν ἀπὸ τὴ νόησιν, τὸ αἰσθητὸ ἀπὸ τὸ νοητό. Τὸ νοητὸ πάλι ὁ συνομιλητὴς τοῦ Σωκράτη πρέπει νὰ μάθῃ νὰ τὸ χωρίσῃ ἀπὸ τὸ «δοξαστόν», δηλαδή ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο τῆς δόκησιν. Ἰσχύει πρέπει νὰ κρατιᾶ χωριστὰ στὸ νοῦ του τὴ νόησιν ἀπὸ τὴ διάνοια. Νόησιν εἶναι ἡ ἀνώτατη γνωστικὴ δύναμις, ποῦ ἔχει γιὰ ἀντικείμενό της τὴν ἰδέα, ἐνῶ διάνοια εἶναι ἡ γνωστικὴ δύναμις, ποῦ μᾶς φανεροῦναι τὰ ὄντα τῆς γεωμετρίας καὶ τῶν μαθηματικῶν.

Ἡ ἰδέα λοιπὸν εἶναι τὸ σταθερὸ ἀντικείμενο τῆς νόησης καὶ καμμιά παράσταση, «δόξα», δὲν ἔχει ποτὲ τὴ δύναμη νὰ πλησιάσῃ τὴν ἰδέα. Γιὰ τοῦτο ὅποιος νομίζει, πὼς μὲ τὴ «δόξα», τὴν ἀβέβαιη δηλαδὴ γνώμη, ποὺ ἀναπηδάει πρὸ πολὺ ἀπὸ τὸ φανταστικὸ τῆς ψυχῆς του, μπορεῖ νὰ στεριώσῃ μέσα του τὴ γνώση καὶ νὰ τὴν μεταδώσῃ καὶ στοὺς ἄλλους, αὐτὸς εἶναι «φιλόδοξος» καὶ ὄχι φιλόσοφος. Μὲ ἄλλα λόγια αὐτὸς καταγίνεται μὲ ἅπλὰ δοξάσματα καὶ ὄχι μὲ σταθερὰ νοήματα. Ὅμως ἀκόμα πρὸ βαριά πλανιέται ὅποιος πιστεύει, πὼς μπορεῖ ποτὲ μὲ τὴν αἰσθήση, τὴν ὄραση, τὴν ἀκοὴ καὶ τὴν ἀφῆ, νὰ φθάσῃ σὲ γνωριμία μὲ τὴν ἀλήθεια. Ἄν ἀποφασίσωμε νὰ μείνωμε μέσα στὴν καθαρὴ αἰσθήση—τὴν ὑπόθεση τούτη τὴν ἀναλύει διεξοδικὰ ὁ Πλάτων στὸ Θεαίτητο—, τότε ποτὲ δὲ θὰ μπορέσωμε νὰ δρῶμε τίποτε. Θὰ μᾶς εἶναι πραγματικὰ ἀδύνατο νὰ κάμωμε λόγο γιὰ κατιτί. Καὶ θὰ πλανιόμαστε δῶθε κεῖθε μαζὶ μὲ τὸ φαινόμενο, ποὺ δὲν θὰ εἶναι ποτὲ τίποτε, ἀλλὰ πάντα θὰ γίνεται, δηλαδὴ θὰ ξεφεύγῃ ἀπὸ τὴ μιὰ μορφή στὴν ἄλλη. Τὸ καθετί, ποὺ τὸ ἰσχυρίζομαστε καὶ τὸ ἀναγνωρίζομε γιὰ αἰσθητὸ ἀντικείμενο, βασίζεται, ὅπως θὰ ἰδοῦμε παρακάτω, σὲ ἄλλους ὄρους, καθαρὰ λογικούς. Καὶ ἂν οἱ ὄροι αὐτοὶ δὲν ὑπῆρχαν, γιὰ νὰ συνοδεύουν τὴν κρίση μας, τότε κανεὶς λόγος δὲ θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ γιὰ τὴν αἰσθήση καὶ τὰ ἀντικείμενά της.

Τὸ σταθερὸ ὅμως νόημα, ἡ ἰδέα, ἔρχεται μὲ τὴ νόηση στὴν ψυχὴ μας. Ἡ νόηση δηλαδὴ εἶναι ἐκείνη ἡ δύναμη τῆς ψυχῆς, ποὺ μᾶς μαθαίνει κάτι καὶ μᾶς δίνει εἴδηση γιὰ τὸ εἶναι. «Τί συμβαίνει», ρωτᾷ ὁ Σωκράτης τὸ συνομιλητὴ του στὸ Φαίδωνα, «μὲ τὴν ἀπόκτηση τῆς λογικῆς γνώσης; Τί ἀπὸ τὰ δύο; Εἶναι τὸ σῶμα ἐμπόδιο ἢ ὄχι, ὅταν κανεὶς στὴ ζήτηση αὐτῆς τῆς γνώσης τὸ φέρῃ κι' αὐτὸ μαζὶ του σὰν μέτοχο; Νὰ πῶς τὸ ἐννοῶ· δίνει δηλαδὴ ἡ ὄψη καὶ ἡ ἀκοὴ καμμιά ἀλήθεια στοὺς ἀνθρώπους ἢ γι' αὐτὰ δὲ καὶ οἱ ποιητὲς πάντα μᾶς λένε, ὅτι οὔτε ἀκοῦμε τίποτε σωστὸ οὔτε βλέπομε; Καὶ ἂν αὐτὲς οἱ αἰσθήσεις τοῦ σώματος δὲν ἔχουν μήτε ἀκρίβεια μήτε σαφήνεια καμμιά, ὡς ἀφήσωμε πρὸς τὴν ἄλλες, γιατί ὅλες εἶναι κατώτερες ἀπ' αὐτὲς τίς δύο· ἢ δὲ σοῦ φαίνεται καὶ σένα ἔτσι;» Βέβαια», εἶπε ὁ Σιμμίας. «Πότε λοιπὸν», εἶπε ὁ Σωκράτης, «ἀγγίζει ἡ ψυχὴ τὴν ἀλήθεια; Γιατί, ὅταν δοκιμάσῃ νὰ θεμελιώσῃ κάτι μὲ τὸ σῶμα, εἶναι φανερό,

ὅτι τότε δὲ ἔξαπατιέται ἀπ' αὐτό». «Σωστά λές», εἶπε ὁ Σιμμίας. «Μέσα στὸ λογισμό λοιπὸν δὲ φανερόνεται σ' αὐτὴν (δηλαδὴ στὴν ψυχῇ) κίτι ἀπὸ τὰ ἀληθινὰ ὄντα;» «Ναί». «Καὶ ὁ λογισμὸς της εἶναι τότε πιὸ καλός, ὅταν τίποτε τὸ σωματικὸ δὲν τὴν ἐνοχλῇ, μήτε ἀκοή, μήτε ὄψη, μήτε πόνος, μήτε ἡδονή, ἀλλὰ ὅταν αὐτὴ μαζεύεται, ὅσο μπορεῖ πιὸ πολὺ, στὸν ἑαυτὸ της, καὶ ἀφήνῃ τὸ σῶμα νὰ πάῃ στὸ καλό, καὶ ὅταν ὁρέγεται τὸ ἀληθινὸ ὄν, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἐπικοινωνία καὶ συνάφεια μὲ τὸ σῶμα, ὅσο τοῦτο γίνεται;» «Ἔτσι εἶναι», εἶπε ὁ Σιμμίας. «Καὶ τί λές γι' αὐτὰ ἐδῶ, Σιμμία; Λεχόμεστε, ὅτι ὑπάρχει τὸ δίκαιο, αὐτὸ καθαυτό, ἢ ὄχι;» «Λεχόμεστε μὰ τὸ Δία», εἶπε ὁ Σιμμίας. «Καὶ ὁμοίω καὶ καλὸ, αὐτὸ καθαυτό;» «Πῶς ὄχι;», εἶπε ὁ Σιμμίας. «Καὶ εἶδες λοιπὸν ἐσὺ ὡς τώρα ποτὲ μὲ τὰ μάτια σου κίτι ἀπ' αὐτὰ τὰ πράγματα;» «Ποτέ», εἶπε ὁ Σιμμίας. «Ἀλλὰ μήπως μὲ καμμιά ἄλλη αἰσθήση τοῦ σώματος τ' ἀγγίξῃς αὐτά; Καὶ μιλάω γιὰ ὅλα αὐτά, δηλαδὴ γιὰ τὸ μέγεθος, γιὰ τὴν ὑγεία, γιὰ τὴ δύναμη, καὶ μὲ μιὰ λέξη γιὰ τὴν οὐσία ὅλων. Θεωριέται τάχα μὲ τὸ σῶμα ἐκεῖνο, ποὺ μέσα σ' ὅλα αὐτὰ εἶναι τὸ ἀληθινόν, ἢ μήπως τὸ πρῶγμα ἔχει ἔτσι δά; Ἐκεῖνος ἀπὸ μᾶς ποὺ πιὸ πολὺ καὶ μὲ τὴν πιὸ μεγάλη αἰσθηρότητα θὰ προετοιμασθῇ μὲ καθαρὴ νόηση νὰ ἰδῇ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐρευνᾶς του, αὐτὸς δὲ θὰ ἔρθῃ πιὸ κοντὰ στὴν ἀληθινὴ γνώση γιὰ τὸ καθένα;» «Πολὺ σωστά», εἶπε ὁ Σιμμίας. «Καὶ αὐτὸ δὲ θὰ τὸ κίνη πάρα πολὺ καθαρὰ ἐκεῖνος ποὺ ὅσο μπορεῖ μὲ τὴν ἴδια τὴ νόηση θὰ ἔρθῃ στὸ κίθε ὄν, καὶ μήτε τὴν ὄψη θ' ἀνακατῶνῃ μὲ τὴ νόηση, μήτε καμμιά ἄλλη αἰσθήση θὰ σέρνῃ πρὸς τὸ λογισμό, ἀλλὰ θὰ δουλεύῃ μὲ τὴν ἴδια τὴν καθαρὴ νόηση καὶ θὰ προσπαθῇ νὰ συλλάβῃ αὐτὸ καθαυτό τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ὄντα, ἀπαλλαγμένος ὅσο γίνεται ἀπὸ μάτια καὶ αὐτιά καὶ γενικὰ ἀπ' ὅλο τὸ σῶμα, γιατί αὐτὸ ταραῖζει καὶ δὲν ἀφήνει τὴν ψυχὴ ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴ λογικὴ γνώση, ὅταν αὐτὸ μετέχῃ; Λέν εἶναι λοιπὸν αὐτός, Σιμμία, ποὺ θὰ συλλάβῃ τὸ ὄν; Ἦ μήπως κανένας ἄλλος;» «Αὐτὸ εἶναι ἔξω ἀπὸ κίθε ἀμφιβολία, Σωκράτη», εἶπε ὁ Σιμμίας.

«Ὡστε εἶναι ἀνάγκη», εἶπε ὁ Σωκράτης, «ἀπ' ὅσα εἶπαμε νὰ ἔρχεται στοὺς γνήσιους φιλοσόφους ἢ ἀκόλουθῆ γνώμη, ποὺ καὶ θὰ τὴν ἀνακοινῶνουν ὁ ἕνας στὸν ἄλλον, ὅτι δηλαδὴ στὴ σκέψη ποὺ γίνεται

μέ τον καθαρό λόγο είναι σαν να μάς βγάξη μια άτραπός έξω απ' αυτά
 έδω, γιατί όσο έχουμε το σώμα και όσο η ψυχή μας είναι συμφυρμένη
 μαζί μ' αυτό το κακό, δε θ' αποκτήσουμε σε τέλειο βαθμό αυτό που
 λαχταράμε; Και λέμε ότι αυτό είναι το αληθινό. Γιατί το σώμα μάς
 δίνει μύριες ασχολίες εξαιτίας της διατροφής του. Και αν το βρούν
 και τίποτε αρρώστιες, τότε μάς εμποδίζει από την έρευνα του όντος.
 Και μάς γεμίζει με έρωτες και επιθυμίες και φόβους και με λογιής-λογιής
 είδωλα και με πολλή φλυαρία, έτσι που πρέπει να είποῦμε, ότι εξαι-
 τίας του πράγματι δεν μπορούμε ποτέ τίποτε στα σωστά να σκε-
 φθοῦμε. Γιατί και τους πολέμους και τις στάσεις και τις μάχες κανένα
 άλλο δεν τα προκαλεί παρά το σώμα και οι επιθυμίες του. Για την
 απόκτηση δα των υλικών πραγμάτων είναι που γίνονται όλοι οι πό-
 λεμοι, και τα υλικά πάλι πράγματα αναγκαζόμαστε να τα αποχτοῦμε
 για το σώμα, όντας δοῦλοι στη φροντίδα γι' αυτό. Και εξαιτίας αυ-
 τών όλων δεν έχουμε καιρό για φιλοσοφία. Και το χειρότερο από όλα
 είναι ότι, αν τύχη να έχουμε και λίγη ανάπαυση απ' αυτό και στρα-
 φούμε στη θεωρητική έρευνα για κάτι, τότε μέσα σ' αυτές τις έρευνες
 παρεμβαίνει το σώμα και δημιουργεί θόρυβο και ταραχή και μάς σα-
 στίζει, έτσι που εξαιτίας του να μην μπορούμε να θεωρήσουμε την
 αλήθεια. Πραγματικά λοιπόν για μάς είναι αποδειγμένο, ότι, αν είναι
 ποτέ να γνωρίσουμε κάτι καθαρά, πρέπει ν' απαλλαγοῦμε από το σώμα
 και να ιδοῦμε τα πράγματα αυτά καθαυτά με την ίδια την ψυχή. Και
 καθώς φαίνεται δε θά έχουμε εκείνο που επιθυμοῦμε και λέμε πως του
 είμαστε έραστές, τη λογική γνώση, παρά όταν πεθάνουμε, έφ' όσον
 όμως ζοῦμε όχι. Γιατί αν είναι αδύνατο με το σώμα να γνωρίσουμε
 τίποτε καθαρά, τότε ένα από τα δυο πρέπει να δεχθοῦμε, ή ότι δεν
 είναι ποτέ δυνατό ν' αποκτήσουμε τη γνώση ή όταν πια πεθάνουμε.
 Γιατί τότε ή ψυχή είναι καθ' έαυτήν χωρίς το σώμα, πριν όχι. Και
 έφ' όσον ζοῦμε, τότε μόνο, καθώς φαίνεται, θά έρωθουμε όσο γίνεται
 πιο κοντά στη γνώση, όταν, όσο μπορούμε, δε συναναστρεφώμαστε το
 σώμα, παρά όσο είναι ανάγκη· μήτε γνωρίζουμε με τη φύση του σώ-
 ματος τον έαυτό μας, αλλά όταν μένουμε καθαροί απ' αυτό, ως που
 να μάς λυτρώση ο θεός. Και έτσι, καθαροί και απαλλαγμένοι από
 την άφροσύνη του σώματος, θά είμαστε, όπως πρέπει, μαζί με όμοι-

ους καὶ θὰ γνωρίσωμε μὲ τὸν ἐσώτατο ἑαυτό μας καθεὶ πού εἶναι καθαρὸ καὶ γνήσιο· καὶ τοῦτο εἶναι δὲ τὸ ἀληθινό. Γιατὶ ὁ μὴ καθαρὸς ν' ἀγγίξῃ τὸ καθαρὸ, τοῦτο δὲν εἶναι θεμιτό. Αὐτὰ νομίζω, Σιμμία, εἶναι ἀνάγκη νὰ λένε καὶ νὰ πιστεύουν ὅλοι ὅσοι εἶναι πραγματικὰ φιλόσοφοι. Ἡ μὴ δὲ σοῦ φαίνεται ἔτσι;» «Πιὸ πολὺ ἀπὸ καθεὶ, Σωκράτη», εἶπε ὁ Σιμμίας.

Ἄν ἀφήσωμε κατὰ μέρος τὴν ἔννοια τοῦ θανάτου, πού εἶναι συνυφασμένη ἐδῶ μὲ τὴν ἔννοια τῆς γνώσης καὶ πού θὰ τὴν ἐξετάσωμε ἀργότερα, καὶ κρατήσωμε μόνο ὅσα λέγει γιὰ τὴ λογικὴ γνώση, τότε πρέπει νὰ εἰπαῖμε, ὅτι μὲ τὸν ἐσώτατο ἑαυτό μας εἶναι πού γνωρίζομε ἐκεῖνο πού ἀληθινὰ ὑπάρχει. Μὲ τὴν καθαρὴ νόηση ἢ, ὅπως ἀλλιῶς λέγει ὁ Πλάτων, μὲ τὴν ψυχὴ αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν ἐρχόμαστε σὲ σχέση γνωστικὴ μὲ τὴν οὐσία. Ἐπ' ὅσον ὅμως ὁ λόγος εἶναι ἐνέργημα τῆς ψυχῆς, δὲν ὑπάρχει τάχα ὁ κίνδυνος ἢ ψυχὴ νὰ κλείνεται μ' αὐτὸν μέσα στὸν ἑαυτό της, νὰ μὴν μπορῇ νὰ συλλάβῃ τίποτε τὸ ἀντικειμενικὸ καὶ ἀληθινό; Μὴν εἶναι καὶ ἡ νόηση ἢ ἴδια ἓνα κλῶσμα τῆς ψυχῆς γύρω ἀπὸ τὸν ἑαυτό της καὶ μὴν ἐκεῖνο πού λέμε ἰδέα, ἀληθινὴ οὐσία, εἶναι κι' αὐτὸ μιὰ ἀπλὴ σκέψη, ἓνα ἀπλὸ διανόημα, πού γεννιέται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ καὶ συμμερίζεται τὴν τύχη τῆς ψυχῆς, δηλαδὴ τὴν ἀτέλειωτη ἀλλαγὴ καὶ ἀσύχαστη ἀστάθεια; Τοῦτο θὰ σημαίη ὅμως πάλι, ὅτι, ἂν ἡ ἰδέα εἶναι δημιουργημα, ἐπινόημα τῆς ψυχῆς μας, ἂν εἶναι «ἐν ψυχαῖς», ὅπως λέγει ὁ Πλάτων, τότε δὲ θὰ εἶναι καὶ αὐτὸ καινωτό, δηλαδὴ ἀπόλυτο, ἀλλὰ μέσα σὲ κάθε ψυχὴ θὰ εἶναι διαφορετικὴ. Ἔτσι θὰ πέσωμε πάλι μέσα στὴ σχετικότητα.

(Ο) Πλάτων ἔγραψε τὸν Παρμενίδη καὶ τὸ Θεαίτητο γιὰ ν' ἀναιρέσῃ ἓνα-ἓνα ὅλα αὐτὰ τὰ ἐνδεχόμενα. Ὁ Θεαίτητος μάλιστα εἶναι ὁ διάλογος πού δίνει τὴν πιὸ βαθεῖα καὶ πιὸ ριζικὴ θεμελίωση στὸ πρόβλημα τῆς ἀντικειμενικότητος τοῦ λόγου καὶ τῆς ἰδέας. Γιὰ ν' ἀποδείξῃ ὅμως ὁ Πλάτων τὴν ἀντικειμενικότητα τοῦ λόγου καὶ τῆς ἰδέας ἔπρεπε πρωτότερα νὰ θεμελιώσῃ μὲ τρόπο πρωτότυπο τὴ σχέση τοῦ εἶναι μὲ τὴν ψυχὴ, τῆς ἰδέας μὲ τὴ συνείδηση. Ἀπὸ τὴν καινούργια αὐτὴ θεμελίωση θὰ πηγιάσῃ καὶ ἡ βίαση ὅπου θὰ στηριχθῇ ἡ ἀντικειμενικότητα τοῦ λόγου καὶ τῆς ἰδέας. Καὶ εἶναι τόσο μεγάλη ἡ σημασία, πού ἔχει ἡ καινούργια αὐτὴ ἐρμηνεία, πού δίνει ὁ Πλάτων στὴ

σχέση τῆς ἰδέας μὲ τὴν ψυχὴ, τοῦ εἶναι μὲ τὸ νοεῖν, ὥστε αὐτὴ προσδιορίζει ὅλο τὸν χαρακτήρα τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Δὲν νοιώθει κανεὶς τὸν Πλάτωνα, ἂν δὲν ἀποσαφηνίσῃ μέσα του τὴν βαρυσήμαντη ἔρμηνεία ποὺ δίνει στὸ πρόβλημα τοῦτο. Καὶ ὅπως ὅλα τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς φιλοσοφίας του, ὅμοια καὶ τοῦτο, ἔκτος ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ ἀνάπτυξη ποὺ τοῦ κάνει, τὸ τυλίγει καὶ μέσα σὲ μιὰ μυθικὴ ἔκφραση. Μεταχειρίζεται τὴ θρησκευτικὴ παράδοση, γιὰ νὰ συμβολίσῃ μ' αὐτὴν κάτι ποὺ ἔχει λογικὴ, θεωρητικὴ σημασία. Καὶ σ' αὐτὸ τὸν βοηθοῦσε πολὺ ἡ παράδοση, γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ψυχῆς ἀνήκει σ' ἐκεῖνα τὰ προβλήματα, ποὺ παιδεύουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ζωῆς του. Ἡ ψυχὴ εἶναι γιὰ τὸν ἄνθρωπο πρόβλημα ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ τοῦ γίνηκε συνειδητὸς ὁ θάνατος. Μὲ τὸ θάνατο, δηλαδὴ τὸ τέλος τῆς ζωῆς, ἔχομε τὴν ἀρχὴ γιὰ τὸ πρόβλημα, ποὺ ποτὲ δὲ θ' ἀφήσῃ πιά τὸν ἄνθρωπο ἡσυχό. Ἔτσι ἔγινε ἡ ψυχὴ μέσα στὴ θρησκευτικὴ, ἀλλὰ καὶ στὴ φιλοσοφικὴ παράδοση τοῦ Ἑλληνα ἡ ἀρχὴ ἐκείνη, ποὺ γύρω της ὑφάνθησαν ὅλοι οἱ θρύλοι, καὶ ποὺ μαζὶ της ἀρχίζει καὶ τελειώνει ἡ ζωὴ. Ἡ ψυχὴ εἶναι καὶ γιὰ τὴν παράδοση, ποὺ παράλαβε ὁ Πλάτων κάτι ἄλλο ἀπὸ τὸ σῶμα, κάτι ἄλλο ἀπὸ τὴν ὕλικότητα.

Τὴν ἔννοια λοιπὸν τῆς ψυχῆς ὁ Πλάτων δὲν εἶχε ἀνάγκη νὰ τὴν δημιουργήσῃ. Ἦταν ἓνα δεδομένο τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως, ποὺ μὲ τὸν ὀρφισμό καὶ τοὺς πυθαγόρειους ἀπόχτησε πολὺ πλεονεκτήματα ἀπὸ πρὶν. Καὶ ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ ἡ ἐπιβίωσή της ἔπειτα ἀπὸ τὸ θάνατο, εἶναι κι' αὐτὰ προβλήματα, ποὺ τὰ εἶχε ζήσει μὲ τὸν τρόπο τῆς ἡ προηγούμενης θρησκευτικῆς καὶ φιλοσοφικῆς παραδόσεως. Ὡς πρὸς αὐτὰ λοιπὸν ὁ Πλάτων γίνεται κληρονόμος. Ὅμως ἦτανε γόνιμος κληρονόμος, γιὰ τὸ ὅλα τὰ δόγματα, ποὺ παράλαβε ἀπὸ τὴν παράδοση γιὰ τὴν ψυχὴ καὶ τὴν τύχη της, τὰ πλούτισε ὁ Πλάτων μὲ καινούργια μορφή κι' ἔκφραση. Ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, ὁ τρόπος ποὺ συνδέεται ἐκείνη μὲ τοῦτο, ἡ ὑπαρξὴ τῆς ψυχῆς πρὶν ἀπὸ τὸ σῶμα, ἡ αἰωνιότητα τῆς ψυχῆς, τὸ δίκασμα τῶν νεκρῶν, ὅλα αὐτὰ ἔχουν τὰ ἀνάλογά τους στὴν ὀρφικὴ θρησκεία καὶ στὰ μυστήριά της. Ἀλλὰ στὸν Πλάτωνα τὰ διαπνέει ἓνα καινούργιο ἦθος. Καὶ ἀπὸ τὸ ἦθος τοῦτο πρέπει νὰ καταλάβωμε, πῶς ὁ Πλάτων

μετασχηματίζει καὶ γονιμοποιεῖ τὴν ἀρχαία ὀρφικὴ παράδοση. Ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος κρατᾷ στὸν Πλάτωνα τὴ μυθικὴ καὶ ἰθρησκευτικὴ τῆς ἔκφραση καὶ μάλιστα πολὺ πιὸ πλούσια ἀπὸ πρῖν, ἀπὸ τᾶλλο μέρος πάλι ἔχει τὴν ὀλωσδιόλου καινούργιο πλήρωμα. Συσχετίζεται μὲ τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας, τὴν ἰδέα, ἔτσι πού μῆτε τὴ θεωρία γιὰ τὴν ψυχὴ, μῆτε τὴ θεωρία γιὰ τὴν ἰδέα καὶ μπορεῖ κανεὶς νὰ πραγματευθῆ χωριστά. Καὶ μὲ τὴ συνάρτησιν αὐτῆ τῆς ψυχῆς μὲ τὴν ἰδέα βαθαίνει τόσο πολὺ τὸ νόημα τῆς ψυχῆς, πού ἰθαρρεῖς, πὼς δὲν ἔχει πιά τίποτε τὸ κοινὸ μὲ τὴν παλαιὰ ἔννοια, πού παραλάβε ὁ Πλάτων ἀπὸ τὴν παράδοση. Ἡ ψυχὴ σιγά-σιγά γίνεται στὸν Πλάτωνα ἡ λογικὴ ἐκείνη ἀρχή, πού ἔχει γνώση γιὰ τὴν ἰδέα. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντικείμενο τῆς γνώσης, τὸ εἶναι, ἢ παλαιὰ ταύτη ἔννοια τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, μεταξιώνεται τὴν ἄνω ἀπὸ τὸν Πλάτωνα. Τὸ ἀπλὸ καὶ ἀδιάφορο εἶναι γίνεται τὴν ἄνω κάτι πολυτιμοῦ, γίνεται ἀπόλυτη ἀξία.

Ἰθρησκευτικὰ εἶναι ἡ ψυχὴ οὐσία, ὑπόστασις ὄντολογικὴ μὲ δική της ζωὴ, διάρκεια καὶ τύχη. Ὅλα αὐτὰ τὰ γνωρίσματα ὑποχωροῦν μέσα στὴν πλατωνικὴ θεωρία περὶ ψυχῆς ἢ μένουν σὰν τύποι, ἀλλὰ παίρνουν καινούργιο πλήρωμα. Ἡ ψυχὴ ἐδῶ γίνεται ἡ λογικὴ πρωταρχὴ τῆς γνώσης καὶ τῆς πράξης, τῆς νόησης καὶ τῆς βούλησης. Πρώτη φορὰ μέσα στὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία γίνεται τόσο αὐστηρὰ ἡ σύλληψη τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐγώ. Ἡ ψυχὴ, ἀπαλλαγμένη ἐδῶ ἀπὸ ὅλα τᾶλλα, λογίζεται καὶ πράττει, ἔχει θεωρία, δηλαδὴ γνώση γιὰ τὴν αἰώνια μορφή τοῦ εἶναι, τὴν ἰδέα, ἔχει καὶ πράξη, δηλαδὴ, κατευθύνει τὰ βουλήματά της ἔτσι, ὥστε νὰ εἶναι σύμφωνα μὲ τὴν αἰώνια εἰδὴ τοῦ εἶναι, τὴν ἰδέα. Τὸ ἐγὼ δὲν εἶναι πιά ἐδῶ αὐτάρεσκο, ὅπως στὴ σοφιστικὴ, οὔτε εἶναι πάλι τόσο ἄπορο, ὅπως στὸ Σωκράτη, ἀλλὰ ἔχει βρεῖ τὸν ἀπρόσωπο ἐκεῖνο νόμο γιὰ τὸν ἑαυτό του, πού καθὼς τὸν θερίζει καὶ τὸν πραγματώνει, τοῦ προσκομίζει εὐδαιμονία, ὄχι ὅμως καὶ ματαιοδοξία. Ἐδῶ εἶναι πού νοιώθει πιά καθαρὰ τὸ ἐγὼ τὴν ἀτέλειά του καὶ κείθεται, πὼς ἡ ἀξία του ἔρχεται ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ αἰώνιο ἀγαθόν, τὴν ἰδέα, πού πρέπει, ὅσο τοῦτο γίνεται, νὰ τὸ προσεγγίζῃ, νὰ τὸ ἀγαπήῃ καὶ νὰ τὸ μετουσιώῃ μέσα του. Τὸ ἐγὼ, ἡ ψυχὴ, εὐρήκε μὲ τὴν ἰδέα τὸ πραγματικὸ του στήριγμα. Ἄν πρῖν παραδεδεγ-

ἀπὸ τὸ ἓνα φαινόμενο στὸ ἄλλο, ἀπὸ τὸ ἓνα δόξασμα στὸ ἄλλο, τώρα ἐδραιώνεται ἐπάνω σὲ βάση ἀπαρασάλευτη, ποὺ δὲν μπορεῖ πιά νὰ τὴν κλονίσῃ ἡ ἄλλη «θνητὴ φλυαρία».

Γιὰ τὴν ἔννοια τῆς ψυχῆς θὰ μπορούσαμε μέσα στὴν ἱστορία της νὰ ξεχωρίσωμε τρεῖς διαφορετικὲς συλλήψεις. Κατὰ τὴν πρώτη ἡ ψυχὴ εἶναι ὑπόστασις ξεχωρὴ ἀπὸ τὸ σῶμα. Εἶναι ὅμως μέσα στὸ σῶμα, εἶναι δεμένη μαζί του γιὰ ὠρισμένο καιρὸ. Θαρρεῖς, πὼς ἡ ψυχὴ ἐδῶ ξενοδουλεῖ. Κατὰ τὴ δεύτερη σύλληψη ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ δύναμη, ποὺ ἔχει μέσα της σύμφυτη τὴ ζωὴ καὶ τὴν κίνησι. Εἶναι ἡ πρωταρχὴ γιὰ κάθε ζωὴ καὶ κάθε κίνησι. Αὐτὴ δίνει μορφὴ στὸ σῶμα καὶ τὸ συντάζει σὲ ὀργανικὴ ὁλότητα. Κατὰ τὴν τρίτη τέλος ἀντίληψη ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου, ἡ ἀρχὴ τῆς νόησις. Ἡ ἔννοια αὐτὴ τῆς ψυχῆς εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴν αὐτοσυνείδησι. Καὶ τὶς τρεῖς αὐτὲς ἀντιλήψεις τὶς συναντᾶμε στὸν Πλάτωνα, καὶ ἡ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη βρίσκονται ἔτσι σὲ σχέσι, ὥστε νὰ νομίζῃ κανεὶς, πὼς εἶναι εἶδη μιᾶς μορφῆς, τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους φανερώνεται κάτι πολυσήμαντο. Καὶ τίποτα δὲν εἶναι τόσο πολυσήμαντο ὅσο ἡ ψυχὴ. Νὰ συλλάβῃ κανεὶς ὅλο τὸ νόημα ποὺ ἔχει ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς μόνο μὲ τὸν ἓναν ἀπ' αὐτοὺς τοὺς τρεῖς τρόπους, εἶναι σχεδὸν ἀδύνατο. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ τοὺς ἰδοῦμε ὅλους.

Στὸ Φαίδωνα ἐπικρατεῖ ἡ πρώτη ἀντίληψη, ποὺ θέτει τὴν ψυχὴ σὰν ξεχωριστὴ ὑπαρξιν, σὰν ἰδιαίτερη ὑπόστασις. Μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ δουλεῖ στὴν ἀρχὴ ὁ πλατωνικὸς Σωκράτης στὸ Φαίδωνα γιὰ ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Αὐτὴ του ὅμως ἡ προσπάθεια εἶναι προστάδιο γιὰ μιὰ πιὸ σπουδαία, ποὺ ἔρχεται ἔπειτα καὶ ποὺ στηρίζει τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς στὴν αἰωνιότητα τῆς ἰδέας. Δηλαδή ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατη, ἐφ' ὅσον μὲ τὴ γνώσι μετέχει στὸ αἰώνιο ἀγαθόν, ἔχει ἀπολαβὴ ἀπὸ τὴν ἰδέα. Αὐτὴ εἶναι ἡ πιὸ ἔγκυρη ἀπόδειξι τοῦ Φαίδωνος καὶ αὐτὴ ἐκφράζει τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ἦθος τοῦ Πλάτωνος. Οἱ ἄλλες ἀποδείξεις εἶναι δογματικὲς, δηλαδή προϋποθέτουν ἐκεῖνο ποὺ θέλουν ν' ἀποδείξουν. Ἡ δεύτερη, ἡ δυναμικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν ψυχὴ, εἶναι ἐκείνη ποὺ διαπνέει τὸ Φαίδρο καὶ τὸ Συμπόσιον. Ἐδῶ ἡ ψυχὴ εἶναι ἀρχὴ πλαστικὴ, ποὺ διέπει τὸ σῶμα καὶ ρυθμίζει τὴν κίνησίν του. Ἀρχὴ τῆς κίνησι γίνεται ἐδῶ ἡ ψυχὴ, δηλαδή ἐκεῖνο ποὺ κινεῖ

τὸν ἑαυτό του καὶ ὅλα τᾶλλα. Στὸ Θεαίτητο ὅμως εἶναι ποὺ συναντᾶμε τὴν τρίτη ἔννοια περὶ ψυχῆς, τὴν καθαρὰ λογικὴ, ποὺ εἶναι κατεξοχὴν πλατωνικὴ. Ἐδῶ δὲ μένει πιά κανένα ἀπὸ τὰ μυθικὰ γνωρίσματα καὶ φορέματα τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ γίνεται καθαρὸ ἐγώ, ποὺ μόνο του λαμβάνει εἶδησι γιὰ τὸν ἑαυτό του. Ἡ ψυχὴ γίνεται ἐδῶ αὐτοσυνειδησι, συλλαμβάνει τὸν πυρῆνα της, τὴν λογικὴ της ἐνότητα, ἀπομονώνεται. Καὶ μὲ τὴ σύλληψη τούτη τῆς λογικῆς της ἐνότητος ἡ ψυχὴ εἶναι πᾶν ν' ἀποδιώχνη ἀπὸ τὸ κέντρο πρὸς τὴν περιφέρειαν ὅλα τᾶλλα της γνωρίσματα καὶ ὅλες τὶς ἄλλες της δυνάμεις. Οἱ αἰσθήσεις καὶ ὅ,τι εἰσέρχεται στὴν ψυχὴ μὲ τὶς αἰσθήσεις δὲν μποροῦν νὰ γίνουν τώρα βάση γιὰ νὰ καταλάβωμε, τί εἶναι ψυχὴ. Γιατί, ἂν στηριχθοῦμε σ' αὐτὰ γιὰ νὰ σχηματίσωμε ἔννοια γιὰ τὴν ψυχὴ, τότε ἡ ψυχὴ θὰ γίνῃ ἓνα ἀσυνάρτητο ἄθροισμα ἀπὸ δεδομένα τῆς ὄρασης, τῆς ἀκοῆς, τῆς ἀφῆς καὶ τῶν συναισθημάτων, ποὺ γεννιῶνται ἀπ' αὐτὰ, δηλαδὴ λογῆς - λογῆς ἡδονῆς καὶ πόνοι, χαρῆς καὶ λύπης. «Γιατί θὰ ἦτανε φοβερό», λέγει ὁ πλατωνικὸς Σωκράτης στὸ Θεαίτητο, «ἂν μέσα μας, σὺν σὲ δούρειους ἵππους, εἶναι κλεισμένα πολλὰ αἰσθητά, καὶ ἂν ὅλα αὐτὰ δὲν ἀνάγονται σὲ μιὰ ἐνότητα, εἴτε ψυχὴ τὴν εἰποῦμε εἴτε ὅ,τιδήποτε ἄλλο, αὐτὴ ποὺ μὲ τὰ ὄργανά της, τὶς αἰσθήσεις, αἰσθάνεται ὅσα εἶναι αἰσθητά». Ὡστε τὰ αἰσθητήρια εἶναι ἀπλὰ ὄργανα τοῦ αἰσθάνεσθαι, ἐνῶ τὸ αἰσθάνεσθαι τὸ ἴδιο μὲ τὴν ἐνέργειά του ἀνήκει σὲ μιὰ δύναμη, ποὺ δὲν εἶναι προσιτὴ στὴν αἴσθησι. Τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ ἡ ἐνέργειά του ἀνήκει ἀποκλειστικὰ στὴν ψυχὴ, ἢ πῶς καλὰ ἀκόμα, εἶναι ἀπὸ μιὰ ἄποψη ἡ ἴδια ἡ ψυχὴ.

(C) αὐστηρὸς αὐτὸς χωρισμὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὰ ὄργανα, τὶς αἰσθήσεις, ποὺ μεταχειρίζεται γιὰ νὰ ἐπικοινωνῇ μὲ τὸν αἰσθητὸ κόσμον, θέτει σὲ ὄλη του τὴ σημασίαν τὸ πρόβλημα τῆς λογικῆς ἀρχῆς τοῦ ἐγώ. Ψυχὴ, ἐγώ, ἢ ὅπως ἄλλιῶς καὶ ἂν τὸ εἰποῦμε, εἶναι ἡ λογικὴ ἐκείνη ἐνότητα, ὅπου ἀνάγονται ὅλα ὅσα γίνονται μέσα στὶς αἰσθήσεις, καὶ ὅποῦθε δέχονται τὴ συνάρτησή τους. Ἄν θελήσωμε λοιπὸν νὰ μείνωμε μέσα στὶς αἰσθήσεις καὶ ἐκεῖ ἐπάνω νὰ στηρίξωμε τὴ θεωρία μας γιὰ τὴ γνώση, τότε θὰ καταστρέψωμε τὴν ἔννοια τῆς λογικῆς ἀρχῆς καὶ μ' αὐτὸ καὶ τὴ δυνατότητα τῆς γνώσης. Γιατί τότε νὰ μὴ δεχθοῦμε κάτι ἄλλο, ποὺ εἶναι πῶς ἀκόλουθο, ὅτι δηλαδὴ ὑπάρχουν τὸσες ἀρχές

μέσα μας, τόσα κριτήρια για γνώση, όσες και αίσθήσεις; Και γιατί να μη δεχθούμε και κάτι πιο πολύ ακόμα, που είναι επίσης ακόλουθο με την άφειτηρία της σκέψης αυτής, ότι δηλαδή ούτε μέσα σε κάθε αίσθηση δεν υπάρχει ένότητα και αρχή, που να συνταιριάζει και να συναρτά το ένα αίσθημα με το άλλο; Μέσα εδώ, δηλαδή στην αίσθηση, δεν μπορούμε να συναντήσουμε τίποτε που να έχει τη σχέση της ταυτότητας με τον εαυτό του, ήγουν δεν υπάρχει τίποτε το σταθερό. Ο λόγος του Ηράκλειτου για τη γενική ροή, για το άσιγαστο γίνεσθαι ισχύει πιο πολύ μέσα στα ψυχικά από ότι στα φυσικά φαινόμενα, γιατί, αν θελήσουμε να συγκρίνουμε το πλήρωμα των αισθημάτων, που έχουν δύο πρόσωπα για ένα και το αυτό αντικείμενο, δε θα μπορούμε ποτέ να βρούμε κοινά στοιχεία. Δύο άνθρωποι, που έχουν απέναντί τους το ίδιο αντικείμενο, πραγματικά δεν έχουν μέσα τους το ίδιο αίσθημα για αυτό. Δεν υπάρχει εδώ καμιά ταυτότητα, που να δένη τον έναν άνθρωπο με τον άλλον, όπως τουτο γίνεται με το λόγο και το νόημά του. Αλλά και μέσα στον ίδιο άνθρωπο το τωρινό αίσθημα ή η τωρινή παράσταση δεν είναι τα ίδια με το αίσθημα ή την παράσταση, που είχε ο ίδιος πριν για το ίδιο αντικείμενο. Ούτε εδώ υπάρχει καμιά ένότητα στο πλήρωμα του αισθήματος ή της παράστασης. "Αν ήτανε να βασισθώ ο άνθρωπος στα αισθήματά του ή στις παραστάσεις του, τότε δε θα μπορούσε ποτέ να πεισθώ, ότι είναι αυτός ο ίδιος με τον εαυτό του, γιατί ο εαυτός του θ' άλλαζε μαζί με το πλήρωμα του αισθήματος και της παράστασης. Γενικά λοιπόν αίσθημα και παράσταση δεν έχουν καμιά σταθερή μορφή για το αντικείμενό τους. Και το εγώ, εφ' όσον μένει μόνο μέσα στην αίσθηση και στην παράσταση, δεν έχει καμιά ένότητα. Ένότητα της ψυχής, του εγώ, χωρίς ένότητα του αντικειμένου, όπου μέσα να δουλεύει και να κινείται η ψυχή, δεν υπάρχει. Και μέσα στον κόσμο της αίσθησης και της παράστασης δεν υπάρχει τίποτε που να είναι το ίδιο, να είναι ένα με τον εαυτό του ή και που να μπορούμε να το χαρακτηρίσουμε απλώς ως κατιτί. Η μια στιγμή καταπίνει εδώ την άλλη με τη μορφή της, χωρίς ούτε συνέχεια ούτε συνάρτηση να υπάρχει ανάμεσα στη μια και στην άλλη. Το «έν τι ψυχής», ή ένότητα ή λογική του εγώ, αν υπάρχει μόνον ή αίσθηση και η παράσταση, δεν είναι συλληπτή.

Καὶ ὅμως μέσα σὲ κάθε μας λόγο, μέσα σὲ κάθε κρίση, ποὺ κάνομε, μιλάμε γιὰ τὸ ἐγὼ καὶ τὸ βάζομε πρώτη ἀρχὴ γιὰ ὅλα. Μέσα σ' ὅλα αὐτὰ ποὺ ρέουν καὶ φεύγουν γύρω μας καὶ μέσα μας κρατιέται ἡ ἐνότητα τοῦ ἑαυτοῦ μας, ποὺ διαπιστώνει καὶ τὴ ροὴ τῶν ἄλλων καὶ τὸ πέρασμά της ἀπὸ τὴ μιὰ κατάστασις εἰς τὴν ἄλλη. Καὶ κάτι πῶς πολὺ ἀκόμα. Τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων καὶ ὅλες οἱ καταστάσεις τοῦ ἑαυτοῦ μας δὲν ὑπάρχουν παραστατικὰ τὸ ἓνα δίπλα στὸ ἄλλο, ἀλλὰ ὁργανώνονται μέσα μας καὶ συντάσσονται σὲ ἐνότητες, καὶ οἱ ἐνότητες πάλι αὐτὲς συναρμολογῶνται σὲ μιὰ καθολικὴ ἐνότητα τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ μας κόσμου. Πρέπει λοιπὸν νὰ ὑπάρχουν κάποιοι ὅροι, κάποιες ἀρχές, ποὺ μ' αὐτὲς νὰ συνδέωνται τὰ ψυχικὰ γεγονότα καὶ νὰ ἔρχονται σὲ τάξιν καὶ σὲ ἐνότητα. Μὲ τοὺς ὅρους αὐτοὺς εἶναι ποὺ τὸ ἐγὼ, ἡ λογικὴ ψυχὴ, βιάζει τάξιν εἰς τὴν ἀκαταστασίαν καὶ ἀσυναρτησίαν τῶν δεδομένων της.

Ποιοὶ εἶναι ὅμως οἱ ὅροι αὗτοι καὶ ποιὸν χαρακτῆρα ἔχουν; Τοῦτο εἶναι τὸ πρόβλημα, ποὺ, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀνάλυσιν γιὰ τὴν αἰσθησὴ καὶ τὴν ἀναίρεσιν τῆς θεωρίας τοῦ Πρωταγόρα γιὰ τὴ γνῶσιν, θέτει ὁ Πλάτων στὸ Θεαίτητο. "Ἄν προσέξωμε τὴν ὁμιλίαν μας, τὸ λόγο καὶ τὴν κρίσιν του, θὰ παρατηρήσωμε ὅτι μιλάμε ἀδιάκοπα γιὰ τὸ εἶναι καὶ γιὰ τὸ μὴ εἶναι, γιὰ τὸ ἔτσι-εἶναι καὶ γιὰ τὸ ἄλλιῶς-εἶναι, μιλάμε γιὰ τὴν ἐνότητα καὶ γιὰ τὴν πολλότητα, γιὰ τὴν ταυτότητα καὶ τὴν ἑτερότητα, γιὰ τὴν ὁμοιότητα καὶ τὴν ἀνομοιότητα ὅλων ὅσα κρίνομε. Ἰδιὸν ἀπλὰ ἀκόμα: γιὰ τὸ καθεὶ, ποὺ τὸ ἀναφέρομε στὸν λόγο μας καὶ εἰς τὴν κρίσιν μας, λέμε ὅτι εἶναι ἓνα, ὅτι εἶναι τὸ ἴδιον μὲ τὸν ἑαυτό του, ὅτι εἶναι κάτι διάφορον ἀπὸ ὅλα τ' ἄλλα, ὅτι εἶναι ὅμοιον ἢ ἀνόμοιον μὲ κάποιο ἄλλο καὶ ἄλλα τέτοια παρόμοια. Δηλαδή τὸ κάτι αὐτό, ποὺ, πρὶν τὸ φέρωμε ὁ λόγος μας καὶ ἡ κρίσις μας μπροστὰ τοὺς, ἦταν ἄλογον, ἀκριτον καὶ ἀνοιωτον, τὸ συντάσσομε τώρα σὲ μιὰ λογικὴ ἐνότητα, τὸ δένομε μὲ κάποιους λογικοὺς ὅρους, καὶ ἔτσι τὸ φέρνομε ἔμπροσθεν τοῦ λογικοῦ ἑαυτοῦ μας, γιὰ νὰ τὸ ἰδῆ καὶ νὰ τὸ κρατήσῃ πρὸς δικό του.

Οἱ ὅροι λοιπὸν, ποὺ μ' αὐτοὺς ὁδηγοῦμε κάτι ἀπὸ τὴν ἀσυναρτησίαν καὶ τὴν ἀνοησίαν εἰς τὴν τάξιν καὶ εἰς τὴν νόησιν καὶ ποὺ μ' αὐτοὺς δημιουργοῦμε μέσα στὸ ἐγὼ ἐνότητα καὶ συνέχειαν, εἶναι αὗτοι ποὺ ἀναφέρομε, ἡ ἐνότητα καὶ ἡ πολλότητα, ἡ ταυτότητα καὶ ἡ ἑτερότητα καὶ

ὅλα τὰλλα λογικὰ κριτήρια. Χωρὶς αὐτὰ τὰ λογικὰ στοιχεῖα, ποὺ σὲ κάθε κίνηση τοῦ λόγου θεμελιώνουν τὸ κάθε ἀντικείμενό του καὶ τὸ δένουν μαζί μὲ τὰλλα, δὲ θὰ ὑπῆρχε μέσα μας μῆτε συνοχή μῆτε συνέχεια. Τὰ φαινόμενα, ποὺ μᾶς ἀκολουθοῦν καὶ μᾶς συντροφεύουν καὶ μέσα μας καὶ ἔξω ἀπὸ μᾶς, χωρὶς αὐτοὺς τοὺς λογικοὺς ὄρους, ποὺ τὰ συνδέουν καὶ τὰ φιλιώνουν, θὰ ἦτανε γιὰ μᾶς ἀνυπόφορος παιδεμός, γιὰτὶ μὲ τὴν ἀταξία τους καὶ τὴν ἀσυναρτησία τους θὰ ἀνοίγαν μέσα μας τὴν ἄβυσσο. Φραγμὸ στὴν ἄβυσσο τούτη βάζει τὸ ἐγὼ, ἡ ψυχὴ, μὲ τὰ λογικὰ τῆς μέτρα. Μ' αὐτὰ προσδιορίζει, χαρακτηρίζει τὸ καθεστὶ, καὶ ἀπὸ ἀνέκφραστο ποὺ εἶναι μόνο του τοῦ δίνει μορφή καὶ τὸ φέρνει σὲ ἔκφραση. Ἡ ψυχὴ σὰν λογικὴ ἀρχὴ καὶ ἐξουσία κρίνει ὅλα ὅσα ἔρχονται μπροστὰ τῆς σύμφωνα μ' αὐτὰ τὰ ἐσωτερικὰ τῆς μέτρα. Καὶ μὲ τὰ ἴδια πάλι γυρίζει καὶ κρίνει καὶ τὸν ἑαυτὸ τῆς, δηλαδή βεβαιώνεται ὅτι εἶναι πάντα ἡ ἴδια.

Ὡστε ἐκεῖνο, ποὺ ὀνομάζομε ἐνότητα τοῦ ἐγὼ, τῆς ψυχῆς, δὲν εἶναι μιὰ σχέση, ποὺ μᾶς τὴν παραδίνει ἡ πεῖρα μὲ τὰ ἀσύνταχτα δεδομένα τῆς, ἀλλὰ παρουσιάζεται τῇ στιγμῇ, ποὺ ἡ σκέψη μας, ἡ κρίση μας ἐνώνει τὰ πολλὰ σὲ ἓνα, ἀνάγει τὴν πολλότητα, ποὺ ὑπάρχει μέσα στὴν ψυχὴ, σὲ μιὰ ἐνότητα. Εἶναι δηλαδή ἡ ἐνότητα αὐτὴ ἓνα λογικὸ πραγματώμα καὶ γίνεται μὲ βάση τὴν ἰδέα τῆς ἐνότητας. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ μὲ τὴν ταυτότητα τοῦ ἑαυτοῦ μας. Καὶ γιὰ τὴν ταυτότητά του βεβαιώνεται λογικὰ ὁ ἑαυτὸς μας μόνο γιὰτὶ τὴν πραγματώνει, δηλαδή γιὰτὶ φέρνει σὲ σχέση τὸν ἑαυτὸ του μὲ τὸ λογικὸ μέτρο τῆς ταυτότητας, ποὺ ἔχει νοητὰ ἀπέναντί του. Τὸ λογικὸ τοῦτο μέτρο εἶναι ἡ ἰδέα, δηλαδή τὸ σταθερὸ ἐκεῖνο λογικὸ σημεῖο, ὅπου ἀναφέρει ἡ ψυχὴ καὶ τὸν ἑαυτὸ τῆς καὶ τὰλλα, γιὰ νὰ τὰ κρίνη καὶ νὰ τὰ καταξιώσει λογικά. Καὶ τὴν ἐνότητά τῆς λοιπὸν ἡ ψυχὴ, ὁ λογικὸς ἑαυτὸς μας, τὴν χρωστάει στὴν ἐνότητα τῆς ἰδέας. Ἐπειδὴ ἡ ἰδέα, τὸ σταθερὸ τοῦτο ἀγάπημα τοῦ ἑαυτοῦ μας, μένει ἀνάλλαχτο «ἐς αἰεὶ» καὶ εἶναι πάντα ἴσο μὲ τὸν ἑαυτὸ του, εἶναι δυνατὸ καὶ στὴν ψυχὴ νὰ κρατᾷ μέσα τῆς ἐνότητα, ἐφ' ὅσον ἀτενίζει καὶ συναναστρέφεται μὲ τὴ νόησή τῆς τὴν ἰδέα. Ἡ ἰδέα λοιπὸν δὲν εἶναι κάτι, ποὺ ἀπλὰ ὑπάρχει μέσα στὴν ψυχὴ, δὲν εἶναι ἐπινόημα ἢ δημιουργημὰ τοῦ ἐγὼ, ἀφοῦ, ὅπως ἀποδείχθηκε, καὶ τὸ ἐγὼ τὸ ἴδιο, γιὰ νὰ συλλάβῃ τὸν ἑαυτὸ του, νὰ νοήσῃ